

Történelemtanítás a hazai magyar tannyelvű iskolákban

A történelmi tudat nemcsak szemléletet rejt magában, hanem cselekvést ösztönző hozzáállást, magatartást is. Történelemtanításunk akkor teljesíti feladatát, ha a tartalom nagy lehetőségeihez mérten az érzelmi-akarati összetevők formálásához is hozzájárul. A tanulók nagy része érdeklődést mutat a történelem iránt. Kérdésfeltevésre készítet mégis az a jelenség, hogy a feltételezett hatékonyság ellenére év közben fokozatosan csökken az osztály tanuláskedve; az eredményesség végül is néhány tanulóra szűkül. A magyarázatot, a megismerhetőség jellegzetes nehézségein kívül, főleg az érzésélmény szegénységében kereshetjük.

Az érzelmi viszonyulás a szaktárgy jellegéből ered. Abból, hogy a történelemben emberek és embercsoportok cselekednek. Tetteik valamilyen módon érintik az észlelő személyt: helyzetét, beállítottságát, érdekeit, szükségleteit. Gondolatokat, érzéseket váltanak ki. Az élmény: belső kapcsolat a történelmi igazsággal. Az ismertetartalom és az egyéni hozzáállás között éppen úgy lehet összhang, mint elkülönülés.

A belső érzelmi kapcsolat megteremtéséhez rendkívül fontos a történelem logikai menetének megvilágítása, mert így válik érthetővé a változás, a fejlődés egészen a szocialista jelenig; alapvető, de önmagában elégtelen. A logikai menet nem tárja fel a kor emberének sajátos kérdéseit, harcát vagy alkotó magatartását, nem látja meg az érdek-kereszteződéseket, a forradalmi változtatásokat, a reformok vagy megőrzések szubjektív hordozóit.

Az érzésélmény mélyebb behatolást kíván: a tanár részéről a konkrét történelmi helyzet, a korszak felidézését úgy, ahogyan az a legszorosabban összefügg az egyes személyek, pártok vagy osztályok cselekedeteivel. Aki a történelem tanulmányozása közben nem élte bele magát a tárgyalandó időszakba, másban sem tudja az átélés készségét kialakítani. Akit az esemény vagy jelenség nem mozgat meg, az a korszakot csakis megállapításszerűen tudja ismertetni.

A korszakhoz tartozik a feltételek, a gondolkodás- és az érzélemvilág kifürkészése. Tisztázni kell előbb önmagunk előtt: a tárgyalt időszakban mi foglalkoztatta az embereket, mit vitattak, beszéltek meg, milyen problémájuk volt. E kérdéseket nem hanyagolhatjuk el, hiszen jelenünknek is számos megvitatandó, hozzáállással megoldandó ténye és feladata van.

A tanítvány olyan ábrázolást igényel, mely elég szemléletes, színes és gazdag ahhoz, hogy valóságként az emberek cselekvő dinamikájában fedje fel a történelmi jelenséget vagy időszakot. A konkrét történelmi helyzet és cselekmény lehetővé teszi, hogy a tanuló a valóság egyediségében tapasztalja az erkölcsi értékeket. Másformán, de egyaránt szabadságvédő Mircea cel Bătrîn és Hunyadi János, ugyanúgy

a szellemi haladást képviseli Mihai Kogălniceanu és Kemény Zsigmond, különbözőképpen, de a társadalmi szabadságért küzdött Józsa Béla vagy Filimon Sîrbu. Az események folyamatában bemutatott tett, gondolkodás vagy tulajdonság mind az általános iskolás, mind a serdülő életkori igényeinek megfelel. A szintkülönbséget az összefüggéslátás és az elvonas képessége adja.

Természetes azonban, hogy a belső érzelmi kapcsolat megteremtéséhez szükséges részletezés nem vonatkozik a tartalom minden összetevőjére. A nevelői szempont szaktárgyú alapfeladatából következnek: tudományos történelemszemlélet, hazafias-humanista és osztályérzésű hozzáállás, értékítéletek kialakítása. A strukturális átgondolás megkönnyíti annak eldöntését, hogy mi legyen a teljesből részletes és ezáltal életszerűbb.

Helytelen volna az egyes érzéseket vagy érzéselemeket kizárólag bizonyos tartalomhoz kötni. Értékes érzelem például az együttérzés a szabadságért küzdőkkel. Főleg az elnyomottak törekvése, magatartása, elszántsága, hangulata megismerésével alakul ki, de tovább mélyül, ha a korszakok egymásutániségében a haladó célkitűzés, tudatosság, szervezőképesség fejlődése is érzékelhető. Lényeges hatással lehet erre az érzésre a kívülállók közösségvállalásának példája, tiszteletben álló személyek értékelése, műalkotások tartalmi mondanivalója vagy éppen valamilyen esztétikai élmény.

Az érzelmi hozzáállásban fontos szerepe van tanítványaink létfeltételeinek. Számukra a szocialista rend természetes valóság, nem kapcsolódik hozzá sem a drámai küzdelem, sem az építőmunka átélése. A technikai forradalom és eredményei pedig sokszor megnehezítik a közelítést a régebbi korok emberének gondolat- és érzelmvilágához. Gondolni kell a történelemoktatáson kívül szerzett sokféle ismeretre és értékelésre, a közvetlen élményekre vagy a már önállósult érzelem megnyilatkozására. Sajátos hatótényező a tanuló nemzetisége, otthoni környezete, mindennapi tapasztalata.

Az érzelemalakítást rövid eljárásbeli elemek is elősegítik (történeti személy megnyilatkozása, kortárs jellemző szavai, forrásfeldolgozás, utalás ismert tényekre, irodalmi szövegre). Elmélyíti az érzelmet a kapcsolatteremtés az egyetemes történelem, a haza, a szülőföld (lakóhely) vagy tájegység hasonló mozzanatai között.

A helytörténeti anyag általában nagy lehetőségekkel szolgál az érzelmi viszonyulás alakításához. Megismerése közvetlen tapasztalatra vagy megfigyelésre támaszkodik. Az új ismerethez már meglévő érzelmi szálakat kapcsol. E talajról indul ki a fokozott érdeklődés a történelmi múlt iránt.

A hazai történelem tágabb körben, szocialista valóságunkhoz fűzve tárja fel a múltat. Ennek a múltnak a korkép-fogalmából következően egyaránt magába kell foglalnia a román nép és az együttélő nemzetiség történetét. Be kell mutatni mindazt, amit korukban a hazához tartozók átéltek és cselekedtek, általános és sajátos problémáikat, vívódásukat, alkotó hozzájárulásukat — a nemzetiségi anyagot is kezdettől plasztikusan és élményszerűen. Egy ilyen tárgyalásmód elősegíti a közös múlt megismerését, de az önismeretet is. Olyan érzelmeket erősít, mint a szocialista hazafiság és a kölcsönös megbecsülés. Részletesebb nemzetiségi anyag beillesztése pedig az állampolgári tudat részeként felfogott nemzetiségi tudat alakítását biztosítja.

A megoldás útja körvonalazott: egy új tanterv és tankönyv megvitatása. De addig is, a régi tanterven belül, feladatunk elősegíteni a magyar nemzetiség ifjúságának teljesebb önmegismerését. Ezt részben már meglévő tartalmi összetevők részletezésével vagy mások beiktatásával, részben eljáráslehetőségek felhasználásával valósíthatjuk meg.

Kezdeti és különálló feladat a magyar és a székely eredet tudományos ismeretése; az Erdélybe jövetel és letelepedés; a vajdaság megszervezése tárgyalásakor a megyék és a székely székek megemlítése. Hely-, táj- vagy általánosabb jellegű történeti forrásanyag segítségével jól érzékeltethető az ősök részvétele a társadalmi igazságért és a haza szabadságáért folytatott küzdelemben. Vidékenként más és más szint kaphat a magyar parasztság s a vezető Budai Nagy Antal, Dózsa György, II. Rákóczi Ferenc vagy társaik életéből vett részlet. Hasonlóképpen járunk el a reformtörekvések, az 1848—49-es forradalom és szabadságharc, a munkásmozgalom teljességének bemutatásakor. Sajátosan pozitív hagyomány Gábor Áron szerepe és a székelység törekvése a társadalmi felemelkedésre.

Igenlő hozzáállás kifejlesztését szolgálja olyan hazai magyar személyiségek (politikai vezetők, intézményalapítók, a tudomány és művészet emberei) bemutatása, akik előmozdították a nép kulturális-anyagi felemelését, vagy törekedtek erre. Az eljárás ne merüljön ki új nevek lexikonszerű ismertetésében, hanem valamely forrásanyagot szólaltasson meg, vagy műalkotást mutasson be a tanár; esetenként a diákok tennék ugyanezt rövid dokumentálódás, a köri munka vagy önművelés gyümölcseként. Együttműködés a más szakosokkal — főleg a magyar irodalomtörténészekkel — az egyszerű utalást is lehetővé teszi. De eredménnyel jár a felhívás is az életmű lényegének megismerésére.

Nem kétséges — ezt nemzedéki szükséglettel is bizonyítottuk — az utóbbi fél évszázad minél életszerűbb megelevenítésének a fontossága. A kommunista és demokratikus mozgalom, az ellenállási és felszabadító harc a legközvetlenebbül táplálja a szocialista osztályálláspontot. Ezen belül a nemzetiségi anyag sajátosan teljesíti ugyanezt a feladatot. Az ismeretanyag sémákba merevítése helyett fokozatosan fel lehet használni a helyi anyag lehetőségeit az általános mellett a sajátos bemutatására, a tartalmi összetevők érzelmi szempontú kiemelésére.

Történelemtanításunk tudati hatóerejét növelné egy, a nemzetiségtörténeti forrásanyagot is magába foglaló iskolai szemelvény-gyűjtemény. Hatékony lehet egy történeti jellegű magyar ifjúsági regénysorozat. Mély nyomokat hagyhat a tanulóknál a tankönyvek olyan megfogalmazása, melyből a különböző nemzetiségű tanulók megéreznek, hogy a kifejtésnek számukra is gazdag mondanivalója van.

Új összefüggésű áttétellel a felsorolt tartalomelemek meghatározóak az egyetemes történelemben is.

Felvetettük már a gondolatot, hogy a tanuló a történeti tartalom összetevőit megismerés közben egyénileg éli és érzi át. Ez a szubjektívalódás egyrészt igen értékes: érzelmet kapcsol olyan tulajdonságokhoz, amelyek igenlően alakítanak. Fokozatosan ébred rá arra, hogy a haladó személyiségek és pártok értékes vonásai mögött a nemzetiség, a haza s az emberiség iránti kötelesség áll.

De az egyéni viszonyulás nem mindig és nem egyértelműen igenlő. Ellenkező hatása lehet az iskolai történelmi neveléstől eltérő információ, a felnőttek vagy társak véleménye, reagálása. Kisebb tanulóknál a korlátozott élettapasztalat, a fogalmak más-más értelmezése, nézetek egyszerű átvétele akadályozza az érzések tudatosodását. A nagyoknál a köznapi tapasztalat és gondolkodásmód, a már kialakult érzelmi és értelmi hozzáállás gátolhatja a várt hatást.

Az értékelésnek fontos feltétele tehát a megértés: ne legyen egyetlen olyan jelenség vagy esemény sem, melyet a növendék ne tudna elképzelni, megmagyarázni; a helyes viszonyulás pedig, hogy a történelemtanítás során minél több élményben részesüljön, élje át az erkölcsileg magasabb rendűt, és emelkedjen felül a hétköznapi felfogáson, érzéseken.

Hogyan történik ez? A tanulót időnként ellentét-helyzetbe állítjuk: nemcsak értelmileg, hanem érzelmileg is döntenie kell. Ilyen helyzet alakul ki, ha érzékeli az objektív feltételek és az emberek jobbra törekvése közötti összeütközést, s ha látja a lehetőségek útját járó emberek cselekedeteinek, tulajdonságainak különbözőségét. Továbbá, ha maga is belekerül a korszak vagy folyamat valóság-helyzetébe, átérzi a jobbra törekvés igazságát, helyességét; mellé áll, izgul azért, hogy diadalra jusson. A história életszerű dialektikájából következik, hogy az annyira óhajtott győzelem sokszor csak a távoli jövőben valósul meg. Időlegesen az erkölcsileg negatív törekvés győz. A szűkebb körű struktúrában belül erős hatékonyságú összetevő a hősi kiállás ténye és a töretlen hit az ügy diadalában.

Mindez az érzelmi kapcsolat megeremtését szolgáló anyagrészeknél az előszó hatóerejét hozza előtérbe. Egy olyan kifejtését, amely következetes és meggyőző erejével intellektuális érzelm és öröm forrásává válik. Felkelti a tanulók belső várakozását. A történelmi valóságnak megfelelő pátoszt és érzésteli gondolkodást fejez ki.

Szükséges figyelembe venni azonban, hogy a belső érzelmi kapcsolat a tanítvány cselekvő hozzájárulását igényli. Ebben az esetben nemcsak a történelmi jelenség vagy személy áll előtte, hanem a problémához saját emléket idéz, s a megoldást akarva-akaratlan magára, környezetére, a jelen vezető embereire vagy megoldandó kérdéseire vonatkoztatja. A külső hatásra cselekvő módon alakuló értékes érzelm azután kimondás, megvitatás révén tudatosul. Ezért az érzésélmény kiváltása sem képzelhető el történelmi források felhasználása, audio-vizuális eszközök, heurisztikus eljárások alkalmazása, feladat elé állítás vagy a kutatásvágy kielégítése nélkül. A tanulói vélemény, álláspont megkérdésezése az értékelés felé irányít, de az érzelmi viszonyulás jelezője is lehet.

A visszajelzés az egyéni hozzáállás állapotába enged bepillantani. Erre mind a továbbformálás vagy átalakítás, mind a megszilárdítás és általánosítás érdekében a tanárnak feltétlenül szüksége van.

Közvetlen és spontán jellegű az azonnali reagálás. Tudatosságra vall a ráhatásokkal szemben nyilvánított magatartás bizonyos kritériumok szerint, a jellemzés és az értékítélet. Közvetve tár fel egyéni viszonyulást az ilyen célzatú, de konkrét történelmi ismeret vagy gondolkodást igénylő feladat, a tanítványok kérdései, következtetései, véleményük a vita során. Rejtőző motívumok kerülnek felszínre, ha valamely eszmeileg gazdag téma feldolgozása előtt számba vesszük a nagyobb diákok ismeretforrásait, vagy felmérjük érdeklődésüket az egyes részletkérdések iránt.

Az erkölcsi érzésélmény a tartalom lényegéhez tartozó lehetőség. Megvalósítása növeli a történelemtanítás tudatalakító hatását. A gondolkodásnak élességet, célirányosságot és állhatatosságot ad. E munkamód megköveteli az adatsűrűség feloldását és a tanulói személyiség tekintetbe vételét. Időigényes. A távlati megoldás a történelem lineáris, a fő kérdésekre összpontosító felépítése, valamint az egyetemes és a hazai história, benne a magyar nemzetiségi múlt párhuzamos tárgyalása felé mutat.

Fazoli Sándor